অধ্যায় ৮ ঃ ভাৰতত বৃটিছ শাসন

গাঁথনি

8.1 উদ্দেশ্য

8.2 পৰিচয়

8.3 ভাৰতলৈ বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ আগমন

8.3.1 ভাৰতলৈ ইউৰোপীয়সকলৰ আগমন

8.3.2 ভাৰতত বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ বিকাশ

8.4 ভাৰতত কোম্পানী শাসন প্ৰৱৰ্তন

8.4.1 দক্ষিণ ভাৰতত এংলো-ফৰাচী শত্ৰুতা

8.4.2 বংগত বৃটিছৰ উত্থান

8.4.3 বৃটিছৰ সাম্ৰাজ্যবাদী নীতি

8.5 ঔপনিৱেশিক অৰ্থনীতি

8.6 1857 চনৰ বিদ্ৰোহ

8.6.1 বিদ্ৰোহৰ কাৰণ

8.6.2 বিদ্ৰোহৰ আৰম্ভণি আৰু ইয়াৰ বিস্তাৰ

8.6.3 বিদ্ৰোহৰ বিফলতাৰ কাৰণ

8.6.4 1857 চনৰ বিদ্ৰোহৰ ফলাফল

8.7 অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

8.8 প্ৰসংগ পুথি

8.9 অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

8.10 আৰ্হি প্ৰশ্ন

৮.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ইউৰোপীয়ৰ ভাৰত আগমন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতত বৃটিছ শাসন প্ৰতিষ্ঠাৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ভাৰতৰ ঔপনিৱেশিক অৰ্থনীতি ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

৮.২ পৰিচয়

আমি সকলোৱে জানো যে স্বাধীনতাৰ পূৰ্বে প্ৰায় দুশ বছৰ ধৰি বৃটিছে ভাৰত শাসন কৰিছিল। ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোৰ জৰিয়তে আপোনালোকে ভাৰতবৰ্ষৰ মধ্যযুগৰ সমাজ, ধৰ্ম

আৰু সংস্কৃতিৰ বিষয়ে তথ্য সংগ্রহ কৰিব পাৰিছে।

এই অধ্যায়টিয়ে আপোনালোকক বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী কেনেদৰে ভাৰতলৈ আহিল আৰু এক নিজা সাম্রাজ্য গঢ়ি তুলিলে সেই বিষয়ে পৰিচয় হ'ব। ইয়াৰোপৰি ইয়াত ঔপনিৱেশিক অর্থনীতিৰ প্রকৃতি, ভাৰতত বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে কৰা প্রথমটো মুখ্য আন্দোলন অর্থাৎ 1957 চনৰ বিদ্রোহও আভাষ দিয়া হৈছে।

৮.৩ ভাৰতলৈ ইংলিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ আগমন

এই অংশত আমি মূলত ভাৰতবর্ষলৈ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ আগমনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। কিন্তু ইয়াৰ আগতে ইউৰোপীয় সকলৰ ভাৰতলৈ অহাৰ কাৰণ সমূহ জানি থও।

৮.৩.১ ভাৰতলৈ ইউৰোপীয়সকলৰ আগমন

ভাৰতবর্ষত থকা বেহা-বাণিজ্যৰ উজ্বল সম্ভাৱনাই ইউৰোপীয়সকলক এই দেশলৈ আকর্ষিত কৰিছিল। ভাৰতৰ ইউৰোপৰ লগত বাণিজ্যিক সম্পর্কৰ এক সুদীর্ঘ ইতিহাস আছিল। ভাৰতীয় সামগ্রী যেনে ঃ বিভিন্ন তৰহৰ মছলা, কাৰুকার্য্য খচিত কপাহী কাপোৰ, ৰেচম, নানাধৰণৰ মূল্যবান শিল, মাটিৰ পাত্র আদিয়ে ইউৰোপীয় বণিকক আকর্ষিত কৰিছিল। অৱশ্যে দীর্ঘ সময় ধৰি তেওঁলোকে ভাৰতৰ সতে এক প্রত্যক্ষ ব্যৱসায় স্থাপনত ব্যর্থ হৈছিল কিয়নো মূল পথ সমুহ আৰবৰদ্বাৰা নিয়ন্ত্রিত আছিল। অৱশেষত পর্তুগীজসকলে ভাৰতৰ লগত এক প্রত্যক্ষ সাগৰীয় পথ উলিওৱাত সফল হৈছিল। 1498 চনত ভাস্কো-ডা-গামা নামৰ এগৰাকী পর্তুগীজ নাৱিকে দক্ষিণ-পশ্চিম ভাৰতৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ বন্দৰ কালিকটত উপস্থিত হৈছিল। ভাৰতলৈ এক চিধা সাগৰীয় পথ আৱিষ্কাৰে আন ইউৰোপীয় দেশবোৰকো ভাৰতলৈ আহি ব্যৱসায় কৰিবলৈ উৎসাহিত কৰি তুলিছিল।

হলেণ্ড, বৃটেইন, ফ্রান্স ইত্যাদি ইউৰোপীয় দেশে ভাৰতবর্ষৰ বাণিজ্যত সফলতাৰে অংশ লৈছিল। লাহে লাহে, ভাৰতীয় শাসক সকলৰ দুর্বলতাৰ সুযোগ লৈ

তেওঁলোকে থলুৱা ৰাজ্যৰ আভ্যন্তৰীণ ৰাজনীতিত হস্তক্ষেপ কৰিবলৈ ধৰে। পৰৱর্তী কিছু শাখাত আমি বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী কেনেদৰে বনিকৰ পৰা শাসকলৈ পৰিণত হৈছিল তাক আলোচনা কৰিম।

জানি থোৱা ভাল



ইউৰোপৰ আন কেইখনমান দেশ যেনে— অষ্ট্রিয়া, ডেনমার্ক, ফিনলেণ্ড, চুইডেন আদিয়েও ভাৰতবর্ষৰ লগত ব্যৱসায়ীক যোগসূত্র স্থাপন কৰিব বিচাৰিছিল যদিও বিভিন্ন কাৰণত তেওঁলোকৰ এই প্রয়াস বিফল হৈছিল।।

৮.৩.২ ভাৰতত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ বিকাশ

প্রাচ্যৰ ব্যৱসায়ত পর্তুগীজ সকলে বহুপৰিমানে মুনাফা লাভ কৰা দেখি বৃটিছ বণিকসকল আকর্ষিত হৈছিল। সেইবাবে 1599 চনত বৃটিছ ব্যৱসায়ীসকলৰ এটি গোটে বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী গঠন কৰিছিল। 1600 খ্রীষ্টাব্দৰ 31 ডিচেম্বৰত ৰাণী এলিজাবেথে এক ৰাজকীয় চনদ যোগে কোম্পানীক পূর্বৰ পিনে একচেতিয়া ব্যৱসায় কৰিবলৈ কর্তৃত্ব প্রদান কৰিছিল। আপোনালোকে জানি আচৰিত হ'ব যে ইংলেণ্ডৰ ৰাণী নিজেও ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ অংশীদাৰ হৈছিল। 1612 চনত বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে পশ্চিম ভাৰতৰ চুৰাতত তেওঁলোকৰ প্রথম বাণিজ্যিক কুঠী স্থাপন কৰিছিল।

1651 চনত ইংলেণ্ডৰ ৰজা জেম্ছ প্রথমে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ বাবে বেছিকৈ ৰেহাই বিচাৰি ছাৰ থ'মাছ ৰো'ক মোগল সম্রাট জাহাংগীৰৰ ৰাজ সভালৈ প্রেৰণ কৰিছিল। মোগল সম্রাটৰপৰা ব্যৱসায়ৰ ক্ষেত্রত অধিক সা-সুবিধা লাভ কৰাত থমাছ ৰো সফল হৈছিল। ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ সমৃদ্ধি দিনে দিনে বাঢ়ি গৈছিল। অৱশ্যে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীক পর্তুগীজ আৰু ডাচ্চ কোম্পানী বোৰে নিৰবছিন্ন ভাৱে প্রত্যাহবান জনাইছিল যদিও বৃটিছসকলে ভাৰতত নিজৰ আধিপত্য বিস্তাৰত সফল হৈছিল। চুৰাত, মাদ্রাজ, বোম্বাইকে আদি কৰি ভাৰতৰ বিভিন্ন ঠাইত তেওঁলোকে কুঠী স্থাপন কৰিছিল। সপ্তদশ শতিকাৰ মাজ ভাগৰপৰাই ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে বংগ আৰু উৰিষ্যাত ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰে। আমি অবশ্যে বংগত বৃটিছৰ কার্য্যকলাপ সম্পর্কে ইয়াৰ পাছৰ এক অংশত আলোচনা কৰিম। ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে ভাৰতত পদার্পন কৰাৰ কেইটামান দশকৰ ভিতৰতে পশ্চিম আৰু দক্ষিন ভাৰতত নিজৰ স্থিতি গজ-গজিয়া কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং 1ঃ ইউৰোপীয় বজাৰত চাহিদা বৃদ্ধি পোৱা কিছুমান ভাৰতীয় সামগ্রীৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং 2ঃ 1498 চনত ভাস্ক'ডা গামাই উপস্থিত হোৱা ভাৰতীয় বন্দৰটোৰ নাম কি আছিল?

.....

প্রশ্ন নং 3ঃ জাহাঙ্গীৰৰ ৰাজসভালৈ জেম্ছ প্রথমে পঠোৱা দুত জনৰ নাম আছিল কেপ্তেইন হকিন্সঐছাৰ থমাছ ৰো।

.....

৮.৪ ভাৰতত কোম্পানী শাসন প্ৰৱৰ্তন

এই শাখাত আমি কেনেদৰে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী এক ব্যৱসায়ীক প্ৰতিষ্ঠানৰ পৰা ৰাজনৈতিক ক্ষমতালৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল এই বিষয়টোক আলোচনা কৰিম। কিন্তু বিষয়টোৰ গভীৰতালৈ যোৱাৰ আগতে, আমি সেইবোৰ ঘটনা জানিব লাগিব যিবোৰৰ সহায়ত বৃটিছসকল পৰৱৰ্তী দুশ বছৰৰ বাবে ভাৰতবৰ্ষৰ মুখ্য শাসকলৈ পৰিণত হৈছিল। এতিয়া আমি তেনে কিছু কাৰক সংক্ষেপে দৃষ্টিপাত কৰিম ঃ

- ঔৰংগজেৱৰ পাছত মোগল সাম্ৰাজ্য দুৰ্বল হৈ পৰিছিল। এই দুৰ্বলতাৰ সুযোগ গ্ৰহন কৰি মোগলৰ তলতীয় প্ৰদেশ যেনে ঃ বংগ, হায়দৰাবাদ, অযোধ্যা আদিয়ে মোগলৰ সাৰ্বভৌমত্ব বিসৰ্জন দি স্বাধীনতা ঘোষণা কৰিছিল। এনে ৰাজনৈতিক অনৈক্যৰে পূৰ্ণ সুযোগ গ্ৰহণ কৰিছিল বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে।
- পাছৰ মোগল শাসক সকল অকৰ্মণ্য আছিল। তেওঁলোকে নিজৰ ৰাজ্যত বৃটিছ বা ফৰাচীৰ দৰে বিদেশীসকলৰ সক্ৰিয়তা নিয়ন্ত্ৰণ কৰাত ব্যৰ্থ হৈছিল। তাৰ বিপৰীতে এইসকল শাসকে বিদেশী সকলক অতিৰিক্ত সা-সুবিধা আগবঢ়াইছিল।
- ৰাজনৈতিক স্থিৰতা নোহোৱাৰ বাবে ভাৰতীয় শাসক সকলৰ মাজত এক প্ৰকাৰৰ শংকা আৰু নিৰাপত্তা হীনতাৰ সৃষ্টি হৈছিল। নিজৰ সুৰক্ষাৰ বাবে তেওঁলোকে বিদেশী শক্তিৰ সহায় লব বিচাৰিছিল। ইয়ে বৃটিছক ভাৰতীয় ৰাজ্যসমুহৰ আভ্যন্তৰীন বিষয়ত হস্তক্ষেপ কৰিবলৈ সোণালী সুযোগ আনি দিয়ে।

৮.৪.১ দক্ষিণ ভাৰতত এংলো ফৰাচী শত্ৰুতা

দক্ষিণ ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক অৱস্থাই বৃটিছক ৰাজনৈতিক ক্ষমতাৰ বাবে উচ্চাভিলাসী কৰি তুলিছিল। কিন্তু এই অভিলাস একমাত্ৰ তেওঁলোকেৰে নাছিল। এই ক্ষেত্ৰত ফৰাচীসকলে তেওঁলোকলৈ প্ৰতিদ্বন্দিতা আগবঢ়াইছিল। ফৰাচী ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী 1664 চনত গঠিত হৈছিল আৰু তেওঁলোকে ভাৰতত এক ৰাজনৈতিক সাম্ৰাজ্য গঢ়াৰ সপোন ৰছিছিল।

বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী আৰু ফৰাচী ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ মাজত বিশ বছৰৰ ভিতৰত (1744–1763) তিনিখন দীঘলীয়া যুদ্ধ সংঘটিত হৈছিল। এই দুই কোম্পানীৰ মাজত 1763 চনৰ 22 জানুৱাৰীত ৰাণ্ডিবাছ (Wandiwash)-ত শেষ যুদ্ধখন লাগিছিল আৰু ইয়াত ফৰাচীসকল সম্পূৰ্ণ ভাৱে পৰাভূত হৈছিল। এনেদৰে ভাৰতবৰ্ষত এক ৰাজনৈতিক সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠাৰ বাবে ফৰাছী সকলে দেখা সপোনটি আধৰুৱা হৈ ৰল। আনহাতে ৰাণ্ডিৰাছৰ বিজয়ৰ পাছত বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ বাবে ভাৰতভূমিত কোনো ইউৰোপীয় প্ৰতিদন্দ্বী নাথাকিল।

৮.৪.২ বংগ দেশত বৃটিছৰ উত্থান

পশ্চিম আৰু দক্ষিণ ভাৰতৰ পাছত কোম্পানীয়ে তেওঁলোকৰ দৃষ্টি পূৱৰ পিনে নিক্ষেপ কৰিছিল। এইটো অংশত বংগই আছিল আটাইটকৈ বিশাল এক সমৃদ্ধিশালী প্ৰদেশ। স্বাভাৱিকতে লাভখোৰ বৃটিছ ব্যৱসায়ীসকলে বংগত ব্যৱসায়ীক তথা ৰাজনৈতিক নিয়ন্ত্রন সাব্যস্ত কৰিবলৈ উঠিপৰি লাগিল।

1698 চনত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে সুতানটি, গোবিন্দপুৰ আৰু কলিকতা নামৰ তিনিখন গাওঁ ক্রয় কৰি লৈছিল। তেওঁলোকে তাত কাৰখানা নির্মাণ কৰাৰ উপৰিও ফোৰ্ট উইলিয়াম নির্মাণ কৰিছিল। এই টুকুৰা ঠাইতে বিখ্যাত কলিকতা চহৰ গঢ়ি উঠিছিল। 1717 চনত মোগল বাদশ্বাহ ফাৰুখ ছিয়াৰে এক ৰাজকীয় ফৰমান (চনদ)ৰ জৰিয়তে বংগত ব্যৱসায় কৰাৰ বাবে কিছুমান সা-সুবিধা বৃটিছক প্রদান কৰিছিল। এই চনদৰ জৰিয়তে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীক বংগ দেশত কৰ নিদিয়াকৈ সামগ্রী আমদানি তথা ৰপ্তানী কৰিবলৈ অনুমতি দিয়া হৈছিল। লগতে বেহা-বেপাৰৰ কাৰণে কোম্পানীয়ে দস্তক বা ৰেহাই নির্দেশ পত্র ব্যৱহাৰৰ অনুমতি লাভ কৰিছিল। 1756 চনত বংগৰ স্বাধীন-চিতীয়া নৱাব আলিবর্দি খাঁৰ মৃত্যুৰ পাছত কোম্পানীয়ে বংগদেশত ৰাজনৈতিক অভিলাস পূৰণৰ সুযোগ পাইছিল।



জানি থোৱা ভাল

মোগল শাসনৰ পৰা স্বঘোষিত স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পিছত বংগৰ শাসকসকলে নিজকে নৱাব উপাধিৰে বিভূষিত কৰে।

- **পলাচী যুদ্ধ আৰু বক্সাৰ যুদ্ধ ঃ** বৃটিছে ভাৰতবর্ষত ৰাজনৈতিক প্রভুত্ব স্থাপন কৰাৰ ক্ষেত্রত পলাচী আৰু বক্সাৰ যুদ্ধৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূর্ণ। প্রথম যুদ্ধখনে ভাৰতবর্ষত বৃটিছৰ শক্তি আৰু গৌৰৱ বৃদ্ধি কৰিছিল আৰু দ্বিতীয়খনে তেওঁলোকক বংগ, বিহাৰ আৰু উৰিষ্যাৰ শাসকলৈ পৰিণত কৰিছিল।

ইতিমধ্যে উল্লেখ কৰা হৈছে যে আলিবর্দী খাঁৰ 1756 চনত মৃত্যু হৈছিল। তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী হৈছিল তেওঁৰ নাতি-ল'ৰা ছিৰাজুদ্দৌলা। প্রথমৰ পৰাই ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে তৰুণ নৱাব জনৰ শক্তিক তুচ্ছ জ্ঞান কৰিছিল আৰু ফলস্বৰূপে ছিৰাজ আৰু কোম্পানীৰ মাজত সংঘাত আৰম্ভ হৈছিল। ৰৱার্ট ক্লাইভৰ তত্বাবধানত বৃটিছে ছিৰাজৰ বিৰুদ্ধে এক ষড়যন্ত্র আৰম্ভ কৰিছিল। ছিৰাজুদ্দৌলাৰ সেনাপতি মিৰ্জাফৰে নবাৱৰ বিৰুদ্ধে বৃটিছৰ লগত ষড়যন্ত্রত লিপ্ত হৈছিল। 1757 চনৰ 23 জুনত পলাচীত ছিৰাজুদ্দৌলা আৰু ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ মাজত যুদ্ধ সংঘটিত হৈছিল যত বৃটিছৰ হাতত ছিৰাজুদ্দৌলা পৰাস্ত হৈছিল।

পলাচী যুদ্ধৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ ঐতিহাসিক তাৎপর্য্য আছে। এই যুদ্ধৰ ফলতেই

চিত্র ৬.১ ছিৰাজুদ্দৌলা



উৎস ঃ *গোগোল ইমেজ*

ভাৰতত বৃটিছৰ জয়-যাত্ৰাৰ আৰম্ভনি হৈছিল। অজস্ৰ ধন-সম্পত্তিৰ লগতে বৃটিছে 24 পৰগনাৰ জমিদাৰীও লাভ কৰিছিল। বেহা-বেপাৰৰ ক্ষেত্ৰত ইংৰাজৰ একচেতিয়া আধিপত্য দিনে দিনে প্ৰৱল হৈ পৰিছিল। বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী বংগৰ নৱাব ভঙা-পতা কৰিব পৰাকৈ ক্ষমতাশালী হৈ উঠিছে।

পলাচী যুদ্ধৰ পাছত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে মিৰজাফৰক বংগৰ ৰাজপাটত বহুৱাইছিল। কিন্তু কম দিনৰ ভিতৰতে মিৰজাফৰৰ জোঁৱায়েক মিৰকাচিমৰ (1760) দ্বাৰা তেওঁ অপসাৰিত হয়। মিৰকাচিম স্বাধীন-চিতীয়া স্বভাৱৰ আছিল আৰু তেওঁ কোম্পানীৰ প্ৰভাৱত শাসন কৰিব বিচৰা নাছিল। মিৰকাচিমৰ কার্য্যকলাপে কোম্পানীক তেওঁৰ ৰেহৰূপ সন্দর্ভত সন্দিহান কৰি তুলিছিল। শেষত তেওঁলোকৰ মাজত সংঘাত আৰম্ভ হৈছিল।

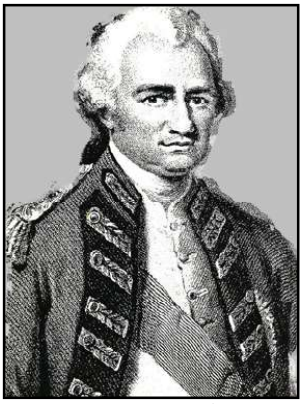
বৃটিছৰ লগত প্ৰাথমিক কিছু সংঘাতৰ পাছত মিৰকাচিমে অযোধ্যাৰ নৱাব ছুজা-উদ-দৌলাহ আৰু মোগল বাদশ্বাহ দ্বিতীয় শ্বাহ আলমৰ লগত মিত্ৰতা স্থাপন কৰি এক সংযুক্ত শক্তি গঢ়ি তুলিছিল। 1764 চনৰ 22 অক্টোবৰত সংযুক্ত সৈন্যই বিহাৰৰ বক্সাৰ নামে ঠাইত বৃটিছৰ মুখা মুখি হৈছিল আৰু ইয়াতেই বক্সাৰ যুদ্ধ সংঘটিত হৈছিল। বৃটিছৰ হাতত সন্মিলিত শক্তি শোচনীয় পৰাজয় ঘটিছিল।

ভাৰতত বৃটি ছ শাসন প্ৰতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্ৰত বক্সাৰ যুদ্ধ এক উল্লেখযোগ্য ঘটনা আছিল। পলাচী যুদ্ধ এক ষড়যন্ত্ৰৰ ফল আছিল যদিও বক্সাৰ যুদ্ধই ভাৰতৰ তিনিটা শক্তিৰ ওপৰত বৃটিছ শক্তিৰ পৰাক্ৰম প্ৰমাণ কৰিছিল।

৮.৪.৩ বৃটিছৰ সাম্ৰাজ্যবাদী নীতি

ইতিমধ্যে আমি বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ আগমন, উত্থান আৰু বিকাশ সম্পর্কে আলোচনা কৰিছো। আমি লগতে এই বিদেশীসকলে কেনেদৰে বণিকৰ পৰা ভাৰতবর্ষৰ শাসকলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল তাৰো গম পাইছো। এইখিনিতে আপোনালোকক ভাৰতত বৃটিছ সাম্ৰাজ্য প্ৰতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্ৰত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা গ্ৰহণ কৰা কেইজনমান ব্যক্তিৰ বিষয়ে জনাব খুজিছো। ৰবার্ট ক্লাইব আছিল এনে এগৰাকী ব্যক্তি যিয়ে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীকভাৰতৰ ৰাজনৈতিক শক্তিলৈ ৰূপান্তৰিত কৰাত মুখ্য ভূমিকা লৈছিল। এই ক্ষেত্ৰত আন বহুটো বৃটিছ বিষয়াই উল্লেখনীয় অৱদান আগবঢ়াইছিল যেনে ঃ ৱাৰেণ হেষ্টিংছ (1772–1785), লর্ড ওৱেলছ্লি (1798–1805), লর্ড হেষ্টিংছ (1813–1823), লর্ড ডেলহাউছি (1848–1856) ইত্যাদি। বিশেষকৈ ওৱেলছ্লি আৰু ডেলহাউছিয়ে তেওঁলোকৰ সম্প্ৰসাৰণবাদী নীতিৰে বৃহৎ সংখ্যক ভাৰতীয় ৰাজ্য প্ৰত্যক্ষভাৱে কোম্পানীৰ শাসনৰ অধীনলৈ আনিছিল। বৃটিছৰ এই সম্প্ৰসাৰণবাদী নীতিয়ে সাধাৰণ মানুহৰ লগতে দেশীয় ৰাজ্য বর্গৰ মাজত এক তিক্ততাৰ সৃষ্টি কৰিছিল।

চিত্ৰ ৬.২ ৰবার্ট ক্লাইব



উৎস ঃ *গোগোল ইমেজ*

1857 চনৰ গণ-বিপ্লৱত আমি এই তিক্ততাবোৰৰ এক প্ৰতিফলন দেখিবলৈ পাওঁ। পৰৱৰ্তী এটি শাখাত আমি 1857 চনৰ বিদ্রোহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।



জানি থোৱা ভাল

ওৱেলছ্‌লি আৰু ডেলহাউছিয়ে অনুসৰণ কৰা সম্প্ৰসাৰণবাদী নীতি আছিল যথাক্ৰমে বশ্যতামূলক মিত্ৰতা নীতি আৰু স্বত্ব বিলোপ নীতি। এই নীতিসমূহ প্ৰয়োগ কৰি এই দুজন বৃটিছ বিষয়াই অনৈতিক ভাৱে বৃহৎ অঞ্চল কোম্পানীৰ শাসনৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰিছিল।

৮.৫ ঔপনিৱেশিক অৰ্থনীতি

ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী মূলত আছিল এক মুনাফাখোৰ কোম্পানী। অৰ্থনৈতিক ভাৱে ভাৰত বৃটিছৰ দ্বাৰা শোষিত হৈছিল। বৃটিছৰ আৰ্থিক নীতিবোৰে ভাৰতীয় বাণিজ্যক নিশকতীয়া কৰি পেলাইছিল। ওঠৰ শতিকাৰ দ্বিতীয়াৰ্ধত ইংলেণ্ডত আৰম্ভ হোৱা উদ্যোগ বিপ্লৱে ভাৰতীয় বাণিজ্য আৰু উদ্যোগত প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰিছিল। বিশেষকৈ ভাৰতৰ কুটীৰ শিল্পৰ ওপৰত ই মাধমাৰ সোধাইছিল।

1813 চনত বৃটিছ চৰকাৰে ঘোষণা কৰা মুক্ত বাণিজ্য নীতি ভাৰতৰ বাবে বিপৰ্য্যয়মূলক বুলি প্ৰমানিত হৈছিল। কেচা মালৰ ৰপ্তানী সাংঘাতিকভাৱে বৃদ্ধি হোৱা পৰিলক্ষিত হৈছিল অথচ, ভাৰতৰ নিজস্ব ঔদ্যোগিক কাৰ্যকলাপৰ পতন ঘটিছিল।



হোম চার্জঃ প্ৰতি বছৰে ভাৰতত ব্ৰিটিছ প্ৰশাসনৰ ভৰন-পোষনৰ বাবে ব্ৰিটিছ চৰকাৰে যথেষ্ট টকা পইচা খৰচ কৰিছিল। এনেদৰে খৰচ কৰা অৰ্থক হোম চার্জ বুলি কোৱা হৈছে।

বৃটিছ শাসনৰ অধীনত ভাৰতীয় সম্পদৰ বৰ্হিগমন অবিৰতভাৱে চলিছিল। বৃটিছে সম্পদৰ এই বৰ্হিগমন প্ৰক্ৰিয়া তিনি প্ৰকাৰে কৰিছিল (ক) ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ বিষয়াসকলৰ জৰিয়তে (খ) কোম্পানীৰ বিনিয়োজনৰ দ্বাৰা আৰু (গ) হোম চার্জৰ জৰিয়তে। বংগৰ কৰেৰে কোম্পানীয়ে ভাৰতত বিভিন্ন পণ্য ক্ৰয় কৰিছিল। এনে ক্ৰয়ক কোম্পানীয়ে বিনিয়োজন বুলি কৈছিল। এনেদৰে ভাৰতীয় সম্পদৰ অবিৰত বৰ্হিগমনে দেশখনক তথা ইয়াৰ প্ৰজাক দৰিদ্ৰতাৰ মুখলৈ ঠেলি দিছিল।



অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং 4ঃ মোগল সাৰ্বভৌমত্বক বিসৰ্জন দি স্বাধীনতা ঘোষণা কৰা দুখন প্ৰদেশৰ নাম লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং 5ঃ কোনখন যুদ্ধৰ পাছত ফৰাছী ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী সম্পূৰ্ণৰূপে আশাহত হৈছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং 6ঃ 1698 কোম্পানীয়ে ক্ৰয় কৰা গাঁও তিনিখনৰ নাম কি আছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং 7ঃ পলাছীৰ যুদ্ধত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ হাতত কোন পৰাজিত হয়?

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক ৮.১

ভাৰতত থকা বৃটিছৰ কুঠীবোৰৰ এক তালিকা প্ৰস্তুত কৰক আৰু ভাৰতৰ মানচিত্ৰত সেইবোৰৰ অৱস্থান চিহ্নিত কৰক।

.....

.....

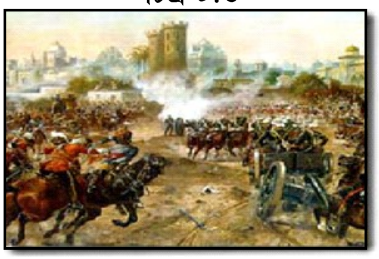
৮.৬ ১৮৫৭ চনৰ বিদ্রোহ

1857 চনৰ বিদ্রোহে ভাৰত ইতিহাসত এক নতুন অধ্যায় মুকলি কৰিছিল। এই বিদ্রোহ মূলতঃ উত্তৰ আৰু মধ্য ভাৰতত আৰম্ভ হৈছিল আৰু ভাৰতত বৃটিছ শাসনৰ মূল ভেটি কঁপাই দিছিল। যদিও ই প্ৰথমতে চিপাহী সকলৰ বিদ্রোহ ৰূপে আৰম্ভ হৈছিল, অতি সোনকালে ই বিভিন্ন অঞ্চল তথা সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীকেই প্ৰভাৱান্বিত কৰিছিল।

৮.৬.১ বিদ্রোহৰ কাৰণ

1857 চনৰ বিদ্রোহ এক আকস্মিক ঘটনা নাছিল। শতিকাজুৰি বিদেশী শাসনৰ বিৰুদ্ধে মানুহৰ অসন্তোষ আৰু ঘৃণাই ভাৰতীয় সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ মাজত দ কৈ শিপাইছিল। এই অসন্তোষৰ জুইয়ে কালক্ৰমত প্ৰবল গণ বিদ্রোহৰ ৰূপ লৈছিল। বিভিন্ন কাৰকে এই বিদ্রোহ সূচনা হোৱাত সহায় কৰিছিল।

চিত্ৰ ৮.৩



উৎস ঃ *গোগোল ইমেজ*

- **ৰাজনৈতিক কাৰণ ঃ** আমি ইতিমধ্যে আলোচনা কৰিছো যে বৃটিছৰ সাম্ৰাজ্যবাদী নীতিয়ে ভাৰতীয় লোকৰ মাজত অসন্তোষৰ সৃষ্টি কৰিছিল। লৰ্ড ডেলহাউছিয়ে স্বত্ব বিলোপ নীতি উদ্ভাৱন কৰিছিল আৰু ইয়াৰ সহায়ত তেওঁ নাগপুৰ, চাতাৰা, ঝান্সী, চম্বলপুৰ আদি অঞ্চল দখল কৰিছিল। পেছোৱা বাজীৰাওৰ তোলনীয়া পুত্ৰ নানা চাহিবক পেনছন দিবলৈ ডেলহাউছিয়ে অগ্ৰাহ্য কৰাত হিন্দু সমাজত অসন্তুষ্টিৰ সৃষ্টি হৈছিল। তদুপৰি মোগল বাদশ্বাহ দ্বিতীয় বাহাদুৰ শ্বাহক তেওঁৰ দিল্লীৰ পৈত্ৰিক প্ৰসাদটিৰ পৰা আতৰ কৰিবলৈ লোৱা প্ৰস্তাৱটিয়ে ভাৰতীয় জনগনৰ মাজত সন্দেহৰ ভাব জগাই তুলিছিল। কু-শাসনৰ অভিযোগত অযোধ্যাক বৃটিছ সাম্ৰাজ্যৰ লগত চামিল কৰা হৈছিল। এই চামিলকৰণক বৃটিছ আগ্ৰাসনৰ আটাইতকৈ অনৈতিক কাৰ্য্য বুলি ভাৰতৰ লোকে ভাবিছিল।
- **অৰ্থনৈতিক কাৰণ ঃ** অৰ্থনৈতিক শোষণ এই বিদ্রোহৰ অন্যতম মুখ্য কাৰণ আছিল। ভাৰতীয় লোকক কৰা আৰ্থিক শোষন, বংগৰ পৰা বৃহৎ পৰিমানে সম্পদৰ বৰ্হিগমন আৰু দেশৰ কুটিৰ উদ্যোগৰ উছনে দেশখনক কঙাল কৰি পেলাইছিল। উদ্যোগ আৰু বাণিজ্যৰ এনে অৱনতিয়ে ভাৰতবৰ্ষক বৃটিছৰ উপনিবেশলৈ পৰিণত কৰাইছিল। ফলস্বৰূপে সেইসময়ত সমগ্ৰ ভাৰতজুৰি গভীৰ অ সন্তোষে দেখা দিছিল।

- **সামাজিক আৰু ধর্মীয় কাৰণ ঃ** পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ প্ৰচলনক সেই সময়ত ভাৰতৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোকে আদৰি লোৱা নাছিল। খ্ৰীষ্টিয়ান মিছনাৰীসকলৰ কার্য্যকলাপতো একাংশ লোক অসন্তুষ্ট হৈছিল। আনহাতে চৰকাৰে মিছনাৰীসকলৰ কার্য্যকলাপক উৎসাহ দিছিল। ফলত ভাৰতীয়সকলে ভাবিবলৈ লৈছিল যে তেওঁলোকৰ ধর্ম আৰু সংস্কৃতিৰ বিনাশ ঘটোৱাটোৱেই বৃটিছ চৰকাৰৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল। তদুপৰি সতীদাহ আৰু শিশু বধ নিবাৰণ, বিধৱা বিবাহ আইন প্ৰণয়ন, পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ প্ৰচলন আদিক ভাৰতীয় মানুহে সন্দেহৰ চকুৰে চাইছিল।
- **চিপাহীসকলৰ অসন্তোষ ঃ** চিপাহীসকলৰ অসন্তোষেই আছিল 1857 চনৰ বিদ্ৰোহৰ প্ৰধান কাৰণ। ইউৰোপীয় বিষয়াসকলে ভাৰতীয় চিপাহীসকলৰ প্ৰতি নিষ্ঠুৰ ব্যবহাৰ কৰিছিল। ভাৰতীয় আৰু ইউৰোপীয় সৈন্যৰ দৰমহা তথা পদোন্নতিৰ ব্যৱস্থাও একে নাছিল। যদিও ভাৰতীয় সৈন্যসকলে জাতিগত নীতি-নিয়ম সমূহ পালন কৰাত সচেষ্ট আছিল তথাপিও তেওঁলোকক এইবোৰ পালন কৰাত বাধা দিয়া হৈছিল। এনেবোৰ কাৰণতে চিপাহীসকল অসন্তুষ্ট হৈছিল।
- **তৎকালীন কাৰণ ঃ** এনে এক জটিল সময়তেই ভাৰতীয় সৈন্যৰ মাজত এক নতুন ধৰণৰ ৰাইফল (এনফিল্ড ৰাইফল) প্ৰবর্তন কৰা হ'ল। এই ৰাইফলৰ টোটাসমূহ দাঁতেৰে কামুৰিহে ৰাইফলত ভৰাব পৰা গৈছিল। এটি জনৰৱ অতি সোনকালে চাৰিওপিনে বিয়পি পৰিছিল যে টোটাবোৰত গৰু আৰু গাহৰীৰ চর্বি ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল, যি হিন্দু-মুছলমান উভয়ৰে বাবে অশুচিকৰ আছিল। এই উৰা বাতৰিয়ে যেন জ্বলা জুইত ঘিউহে ঢালিছিল আৰু বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে এক গণ অভ্যুত্থানৰ জন্ম দিছিল।

৮.৬.২ বিদ্ৰোহৰ আৰম্ভণি আৰু ইয়াৰ বিস্তাৰ

দিল্লীৰ সমীপৱর্ত্তী মীৰাটত 1857 চনৰ 10 মে'ত বিদ্ৰোহ আৰম্ভ হৈছিল। ইয়াৰ পিছতেই ভাৰতীয় বিদ্ৰোহীসকলে দিল্লী দখল কৰিছিল। বিদ্ৰোহীসকলে তেতিয়াৰ নামমাত্ৰ মোগল বাদশ্বাহ দ্বিতীয় বাহাদুৰ শ্বাহক ভাৰতৰ সম্ৰাটৰূপে ঘোষণা কৰিছিল। অতি সোনকালে বিদ্ৰোহ অযোধ্যা, ৰোহিলাখণ্ড, লক্ষ্ণৌ, কানপুৰ, আগ্ৰা, ঝান্সী তথা উওৰ ভাৰতৰ আন ঠাইলৈ বিয়পি পৰিছিল। কানপুৰত নানা চাহিবে বিদ্ৰোহীৰ নেতৃত্ব লৈছিল। ঝান্সীৰ ৰাণী লক্ষ্মী বাঈয়ে সাহসিকভাবে বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে তেওঁৰ সৈন্যবাহিনীক নেতৃত্ব দিছিল। অবশ্যে বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে যুঁজ দি তেওঁ মৃত্যুবৰণ কৰিছিল। কোৱৰ সিং 1857 চনৰ বিদ্ৰোহৰ আন এগৰাকী প্ৰখ্যাত নেতা আছিল। দুর্ভাগ্য বশতঃ ব্ৰিটিছ সেনাই 1857 চনৰ শেষৰ ফালে এই বিদ্ৰোহ দমন কৰাত সফল হয়। দ্বিতীয় বাহাদুৰ শ্বাহক ব্ৰিটিছ সেনাই কৰায়ত্ত কৰে আৰু ৰেঙ্গুনলৈ নির্বাসন দিয়ে। নানা চাহিবো বৃটিছৰ হাতত পৰাস্ত হয়। এনেদৰে বৃটিছে পুনৰবাৰৰ বাবে ভাৰতবর্ষত নিজৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব প্ৰতিপন্ন কৰে।



জানি থোৱা ভাল

লক্ষ্ণৌত 1857 চনৰ 30 মে'ত বিদ্রোহ আৰম্ভ হয়। মূখ্য আয়ুক্ত চাৰ হেনৰী লৰেঞ্চে চহৰ পৰিত্যাগ কৰি সকলো সৈন্য সহিতে ৰাজভৱন (Residency)-ত আশ্রয় গ্রহণ কৰে। বিদ্রোহীসকলে ৰাজভৱন দখল কৰে আৰু 4 জুলাইৰ দিনাখন লৰেঞ্চক হত্যা কৰে।

৮.৬.৩ বিদ্রোহৰ বিফলতাৰ কাৰণ

1857 চনৰ বিদ্রোহৰ বিফলতাৰ কাৰণ আছিল বহুতো। সেইবোৰৰ ভিতৰত---

- 1857 চনৰ বিদ্রোহৰ প্রথমৰে পৰা অসংগঠিত আছিল।
- বৃটিছৰ বিৰুদ্ধে জনগণক নেতৃত্ব দিবলৈ কোনো উপযুক্ত নেতা নাছিল। দ্বিতীয় বাহাদুৰ শ্বাহ, লক্ষ্মী বাই, নানা চাহিব এই সকলো কেইজন নেতা তেওঁলোকৰ নিজ নিজ অঞ্চলবোৰতহে বিখ্যাত আছিল।
- বিভিন্ন অঞ্চলত যুদ্ধ কৰি থকা বাহিনীবোৰৰ মাজত সমন্বয়ৰ অভাৱ আছিল।
- হোলকাৰ, সিন্ধিয়া আদিৰ নিচিনা শক্তিশালী নেতাবোৰে বিদ্রোহত অংশ লবলৈ অসম্মতি প্রকাশ কৰিছিল।
- বৃটিছ সকল বিদ্রোহী চিপাহীবোৰতকৈ সামৰিকভাৱে শ্রেষ্ঠ আছিল।

৮.৬.৪ ১৮৫৭ চনৰ বিদ্রোহৰ ফলাফল

বৃটিছ সংসদে 1858 চনত এখন আইন প্রণয়নৰ জৰিয়তে ভাৰতত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ শাসনৰ আনুষ্ঠানিকভাৱে অন্ত পেলাইছিল।

- ভাৰতৰ প্রশাসন বৃটিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ হাতৰপৰা প্রত্যক্ষভাৱে বৃটিছ ৰাজত্বৰ অধীনলৈ গৈছিল।
- কোম্পানীৰ গভর্ণৰ জেনেৰেলৰ ঠাইত মহাৰাণীৰ প্রতিনিধি হিচাপে এগৰাকী ভাইচৰয়ক নিযুক্তি দিয়া হৈছিল।
- প্রশাসনৰ প্রায় সকলো স্তৰতে পৰিৱর্তন সাধন কৰা হৈছিল।
- 1858 চনৰ 1 নৱেম্বৰত এলাহাবাদৰ এক দৰবাৰত ঘোষিত ৰাণী ভিক্টোৰিয়াৰ এক ইস্তাহাৰত এই পৰিৱর্তনসমূহৰ বিষয়ে বিশেষভাৱে উল্লেখ কৰা হৈছিল,— যিয়ে ভাৰতৰ ভৱিষ্যত বৃটিছ নীতিৰ ৰেখাঙ্কণ কৰিছিল।



অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ঃ ভাৰতবর্ষত শেষ মোগল সম্রাট কোন আছিল?

.....

প্রশ্ন নং 9ঃ ৰাণী লক্ষ্মীবাঈ কোন?

.....

প্রশ্ন নং 10ঃ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ শাসন ভাৰতত কোন চনত শেষ হয়?

.....



চিন্তা-চর্চা কৰক ৮.২

ভাৰতবর্ষৰ মানচিত্রত নিম্নোক্ত স্থানসমূহ চিনাক্ত কৰক—

ক. মীৰাট খ. দিল্লী



৮.৭ অধ্যয়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

এই অধ্যায়টোত আমি নিম্নলিখিত বিষয়সমূহ আলোচনা কৰিলো ঃ

- ভাৰতত বৃটিছসকলৰ আগমন আৰু বৃটিছ শাসনৰ স্থাপনৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে,
- কেনেকৈ বেহা-বেপাৰৰ বাবে অহা ইংলিছ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে ভাৰতত ৰাজনৈতিক ক্ষমতা দখল কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। সেই বিষয়ে জ্ঞাত হ'ল।
- বৃটিছৰ অর্থনৈতিক শোষণৰ বিষয়ে জানিব পাৰিলে। ভাৰতীয় সম্পদৰ অবিৰত বর্হিগমনে দেশখনক তথা ইয়াৰ প্রজাক দৰিদ্রতাৰ মুখলৈ ঠেলি দিছিল।

৮.৮ প্রসংগ পুথি

1. Chapra P.N., Puuri B.N., Das M.N., Pradhan A.C (1996) : *A new advances history of India,* New Delhi, Prentice Hall of India.
2. Majumdar, R.C. Roy Chandhury, H.C., Dutta, K (1916) : *An Advanced history of India*, New Delhi, Macnillan India Ltd.
3. Grever, B.L, Mehta, Alaka (2011): *A New Look at Modern Indian History,* New Delhi, C Chand & Company Ltd.
4. Banerjee A.C (1985) : *History of India,* Calcultta, A Mukherjee & Co.Pvt.ltd.

৮.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ মছলা, কাৰু-কার্য খচিত কপাহী কাপোৰ, ৰেচম, মূল্যৱান শিল ইত্যাদি।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ চাৰ থমাছ ৰো।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ৰাণ্ডিৱাৰ যুদ্ধ

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বংগ আৰু হায়দৰাবাদ।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ৰাণ্ডিৱাশ্বৰ যুদ্ধ।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ চুতানাতি, গোবিন্দপুৰ আৰু কলিকতা।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বংগৰ নৱাব চিৰাজ উদ-দৌল্লা।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ বাহাদুৰ শ্বাহ দ্বিতীয়

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ ঝাঞ্চীৰ ৰাণী

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰঃ 1858 চন

৮.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন (50টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ঃ কোনে ভাৰতলৈ সাগৰীয় পথটোৰ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল?

প্রশ্ন ২ঃ কোন চনত বৃটিছ চৰকাৰে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ বাণিজ্যিক একছেটিয়া অধিকাৰৰ অন্ত পেলায়?

প্রশ্ন ৩ঃ সত্ব বিলোপ নীতি কোনে আৰম্ভণি কৰে?

প্রশ্ন ৪ঃ কোন চনত ভাৰতত কোম্পানীৰ শাসনৰ অন্ত পৰে?

খ) চমু প্রশ্ন (150-300টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ঃ ঔপনিৱেশিক শাসনৰ বিৰোদ্ধে চিপাহীসকলৰ অসন্তুষ্টিবোৰ কি আছিল?

প্রশ্ন ২ঃ পলাশী আৰু বক্সাৰৰ যুদ্ধৰ ওপৰত এটি চমুটোকা লিখক।

প্রশ্ন ৩ঃ বৃটিছসকলে ভাৰতৰ পৰা সম্পদৰ বর্হিগমন কৰা তিনিটা প্রকাৰ কি কি আছিল?

গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (300-500টা শব্দৰ ভিতৰত)

প্রশ্ন ১ঃ 1857 চনৰ বিদ্রোহৰ কাৰণবিলাক আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ২ঃ ইংলিচ ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানী কেনেকৈ ৰাজনৈতিক শক্তিলৈ ৰূপান্তৰিত হ'ল তাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

*** ***** ***